

Tweedehands

Ik wil nu op alle vlakken eerstehands bezig zijn. Recenseren is voor mij slechts een tweedehands bezigheid, daaraan heb ik het grootste deel van mijn leven besteed. Recenseren is belangrijk, maar je hebt iets nodig om te recenseren; je dient iets van een hogere orde, ook al probeer je zo'n recensie op alle vlakken de hoogste kwaliteit mee te geven: op het vlak van verwoording, verbeelding, formulering. De recensent heeft de verbeelding van het kunstwerk nodig om zijn werk op gang te brengen. Een 'romaneske' verbeelding die tot het schrijven van een boek, een fictieverhaal zou kunnen leiden, heb ik niet. Die hoeft je als recensent ook niet te hebben. Je leeft op het werk van de eerste maker.

Ik heb nooit veel verschil in mentaliteit gevoeld tussen mijn radio- en mijn krantenrecensies. Ik constateerde wel een verbreding en verdieping, maar dat had evengoed te maken met het voortschrijden van de leeftijd en de ervaring. Mijn stukken voor de radio werden ook volledig uitgeschreven en dan voorgelezen. Ik ben een slecht improvisator en je moet niet doen wat je niet kan; dat is een basisprincipe dat ik ook ten opzichte van anderen in mijn kritieken hanteer. Op de radio moest je in vijf, zes minuten heel veel kwijt; hoe nauwkeuriger je dat vooraf geformuleerd had, hoe meer je kon zeggen, bovendien haalde ik bij het voorlezen een behoorlijk hoog tempo. In de krant kon ik pas echt verbreden en verdiepen, al draaide ik er mijn hand niet voor om om een voor mij ondermaatse voorstelling te bedenken met een korte ironische beschouwing zonder noemenswaardige motivering of mij gewoon te beperken tot het plaatsen van een foto met vernietigend onderschrift. Dat was overigens niet nieuw: al vóór de Tweede Wereldoorlog had een wanhopig geworden recensent bij een voorstelling van *De Koning Drinkt* ooit alleen maar een foto van de productie geplaatst met het onderschrift: 'De koning drinkt. Wij drinken mee. Santé.' Wat ik de krant, ondanks de mogelijkheden die ik kreeg, wél verweet was dat recensies van producties die voor mij belangwekkend waren maar niet meteen in de kijker liepen, soms veertien dagen en langer bleven liggen. Maar wanneer Jan Decler en Hugo Claus weer eens iets samen deden (en zeker als er ministers naar de première kwamen) of wanneer, zeker na de roep van *Wilde Lea*, de Blauwe Maandag Compagnie met een nieuwe productie aankwam, dan moest dat met alle geweld 's anderendaags al in de krant, en nog net niet (of soms wél) op de voorpagina.

Terwijl ik ze vaak achter de veren moest zitten om een recensie van een minstens even belangrijke voorstelling van De Tijd of Needcompany of noem maar op, binnen een redelijke termijn op de kunstpagina's te krijgen. Langzamerhand werd duidelijk dat de krant naar 'evenementen' zocht en ook op het vlak van theater allengs een toenemende vercommercialiseerde popmentaliteit ging hanteren.

Verdediging

Blauwe Maandag Compagnie was één van die gezelschappen waarvan ik vond dat wat ze deden tot de laatste snik verdedigd moest worden. Ook bij groepen zoals Stan, ook al vond ik een voorstelling niet helemaal geslaagd, was ik voorzichtig in de formulering, zodat de geformuleerde kritiek vooral niet als een dooddoener kon opgevat worden, maar als een kleine vingerwijzing voor iets wat ik in zijn geheel absoluut wilde verdedigen. Iets dat zich opwerpt als experimenteel, vernieuwend, de sclerose ontvluchtend, een andere blik gunnend op spel, vertelwijze, de organisatie van theater, moet volgens mij verdedigd worden. Een recensent in welke branche dan ook moet af en toe iets kunnen verdedigen, zoals de kunstcritici in de jaren '20 tegen de hele wereld in de abstractie zijn gaan verdedigen met verguizing van al wat daarvoor kwam. Dat moet kunnen. Iets verdedigen tot je voelt dat ook daarin de klad of de mot komt. Dan ga je als recensent een hartig woordje praten met de makers, buiten de recensies om. Dat heb ik vaak gedaan, vaker dan mijn collega's lief was. Ik heb daar altijd op geantwoord '*Dem Reinen ist alles rein*'. Ik kon met makers een goed gesprek hebben na het bekijken van een repetitie, hen wijzen op de fouten die ik meende te zien en het twee dagen later in mijn recensie toch geen goeie voorstelling vinden of wél een goeie als er in die twee dagen nog veel veranderd was, ook al was dat dan niet eens wat ik had gesuggereerd.

Waarachtig

In mijn schrijfstijl is er wel een evolutie geweest: van de jonge auteur die wild om zich heen schopt tot die oudere bedaarde die in de buurt probeert te komen van José Saramago, zal ik maar zeggen. Het gaat niet zozeer om normen als wel om een opvatting. En mijn opvattingen over wat theater moet bewerkstelligen en hoe het er dan moet uitzien om dat te bewerkstelligen zijn in feite heel weinig veranderd. Ik wil – en hierbij verwijs ik naar

mijn allereerste column in *Etcetera* – theater dat me waanzinnig aan het lachen brengt of uitzinnig aan het huilen, dat me door mekaar schudt, me beter maakt. Dat heeft enerzijds met een esthetische ervaring te maken – en daar mag je alles onder verstaan, ook het anti-esthetische – en anderzijds met een inhoudelijke ervaring. Dat laatste is voor mij altijd zeer belangrijk geweest; ik ben niet voor niks via de literatuur tot het theater gekomen. Wat niet belet dat men voor mij ook woordenloze stukken mag maken, of voorstellingen die op de vloer zelf ontstaan, als ze maar waarachtig zijn. Niet wààr, want dat is een levensgevaarlijk woord, maar waarachtig. Bij geïmproviseerde of 'samengestelde' voorstellingen loop je het gevaar dat ze inhoudelijk 'onnozel' zijn; niet iedereen beschikt over verbeelding in de formulering. Voorstellingen als *Club Astrid* en *Bernadetje* zijn zo goed omdat ze zo slecht zijn: dat is een compliment. Die grijpen je aan door hun vorm, hun esthetica, hun 'vertelling' vooral, ook al worden ze gespeeld door mensen die niet goed (kunnen) acteren. Ze kunnen tekstueel flauw zijn, open deuren intrappen maar ze hebben een drive en een waarachtigheid die je bezig houdt. Dergelijke voorstellingen zijn qua mededeling en formulering soms zwak, maar hebben een dermate mooie theatrale verbeelding in hun poging om op een georganiseerde manier wildheid en chaos te scheppen, dat dat in je beoordeling moet primeren. Door de loop der jaren heb ik mijn formuleringen wel aangepast omdat bleek dat bij het eerste onvertogen woord dat ik zei over één aspect van een voorstelling, er onmiddellijk werd geconcludeerd: 'Jij vond die voorstelling niet goed'. Zo luistert een luisteraar, zo leest een lezer: het is allemaal leedvermaak. Zo ben ik ook: als ze goed geformuleerd wordt, is een negatieve kritiek veel leuker om te schrijven én om te lezen dan een positieve.

Toch blijf ik beweren, tot het tegendeel bewezen wordt, dat recensies in feite weinig invloed hebben, misschien een beetje op de makers maar nauwelijks op het publiek. Ik kon een voorstelling in de Beursschouwburg de hemel in prijzen en dan zaten daar nog maar drie keer tien man. Of een andere van de KVS de grond inboren en er zat daar geen toeschouwer minder om. Er is een contingent van twee- à drieduizend *hardcore* theaterzoekers in Vlaanderen die heel veel gaan bekijken; logisch dat je daar geen impact op hebt; die maken hun eigen keuzes wel zonder recensies. Misschien is dat nu wel veranderd. Luk